

УДК 373.5.016:821:801.73

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ АНАЛІТИКА ТЕКСТУ У ВИКЛАДАЧА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Галина П'ятакова

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто педагогічні компетенції аналітика художнього тексту, які потрібно сформувати у майбутнього викладача літератури. Акцентовано на формуванні компетенції з інтертекстуального аналізу відповідно до принципів мультикультуралізму, компаративності, етнокультурності.

Ключові слова: компетенція, художній текст, інтертекст, ремінісценція, впливи, рецепція, мультикультуралізм, компаративність.

Поняття “компетенція” сьогодні досить часто трапляється на сторінках наукових видань. У перекладі з латинської мови *competere* означає відповідати, підходити, що дає змогу так характеризувати визнані вимоги до особистісних, професійних рис працівників певної групи. У педагогічній літературі найчастіше компетенцію розглядають як особистісну здібність фахівця вирішувати відповідний рівень професійних завдань. За час навчання в студента, майбутнього фахівця, повинні сформуватися ключові компетенції, такі “надбання особистості, без яких людина не може успішно адаптуватися і самореалізуватися у будь-якому соціумі” (за Н. Мойсеюк) [6, с.191].

Традиційно вирізняють такі види компетенцій:

- навчально-пізнавальні – сукупність умінь і навичок пізнавальної діяльності, володіння механізмом цілевизначення, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки успішності власної діяльності; володіння прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами вирішення проблем; володіння навиками вимірювання, застосування статичних та інших методів пізнання;
- інформаційні – здібності та вміння, за допомогою інформаційних технологій самостійно шукати, аналізувати, відбирати та передавати необхідну інформацію;
- комунікативні – володіння навиками взаємодії з людьми, що нас оточують, уміння працювати в групі; ознайомлення з різноманітними соціальними ролями.

Серед низки навчально-пізнавальних компетенцій, які формуються у майбутнього викладача літератури на студентській лаві, важливим є вміння глибокого проникнення в художній текст, розподіл його на взаємопов'язані частини, інтертекстуальний аналіз творів письменників, що вивчають, та сприймання їх як єдиного художнього тексту, осмислення взаємовпливів, рецепції як художнього явища і як підтвердження спорідненості, діалогу всіх культур. Аналіз художнього твору ("критичний огляд" у літературознавстві) потрібно розглядати як розклад його на складові (художні компоненти), на основі яких узагальнюють моральне й естетичне його багатство, роблять висновок про художню специфіку і стильову манеру письменника. У процесі критичного огляду здійснюють основні навчально-виховні завдання вивчення літератури, тому закономірно, що аналіз окремого твору є основою вивчення і шкільного й університетського курсів літератури.

Аналіз сучасних посібників та підручників з "Методики викладання літератури" дає підставу серед принципів, яких потрібно дотримуватися у процесі аналізу художнього твору, виділити принципи науковості, єдності змісту і форми, емоційності та історизму.

Студентів потрібно ознайомити з основними методичними засадами аналізу літературного твору в старших класах середньої школи, серед яких: мистецьке трактування твору; подолання наївно-реалістичного підходу; ознайомлення з елементами теорії літератури під час аналізу художніх творів; зразком аналізу творів мають бути літературно-критичні статті відомих письменників, критиків, а також монографічні дослідження; не ототожнювати художній твір з конкретною історичною подією; уникати одноманітності та літературознавчого стереотипу в аналізі; розкриття умовності підтексту.

Наявна думка, що викладач літератури повинен спиратися і на загальнономистецькі закони:

- безпосередність у сприйнятті літературного твору (емоційне сприйняття змісту);
- безперервність у сприйнятті художнього тексту (аналіз після прочитання твору);
- дотримання співвідношення у сприйнятті й аналізі твору (доступність викладу змісту й емоційне напруження);
- поєднання загальноприйнятих оцінок художнього твору з особистими (індивідуальне сприйняття твору залежно від досвіду читача);
- критичний підхід до художнього рівня літературного твору (самостійне бачення значущості твору поряд з офіційною літературознавчою думкою);

- вибірковість аналізу (через унеможливлення ретельного аналізу цілого тексту самостійно виконують певні завдання);
- єдність змісту твору та нарратора (розкриття естетичного ідеалу письменника);
- поєднання свободи й необхідності в контактах системи “літературний твір – читач” (уникнення моралізаторства під час аналізу твору);
- єдність читання, сприймання й аналізу (поєднання сприймання й уяви читачем картин і образів твору);
- читач – суб’єкт аналізу (уявне перенесення читача у світ описуваних подій) (за Б. Степанишиним) [7, с. 59–60].

Сьогодні у методиці викладання літератури ще немає єдиного підходу до класифікації шляхів (підходів) критичного огляду художнього твору. В. Неділька вказує на пообразний, проблемно-тематичний і послідовний; Є. Пасічник виділяє цілісний, композиційний, пообразний, проблемно-тематичний, структурно-стильовий. На нашу думку, заслуговує уваги класифікація, яку описує у своєму дослідженні Л. Мірошніченко, де поєднані традиційні і сучасні шляхи аналізу літературних текстів: за розвитком дії, “вслід за автором”, послідовний аналіз; пообразний; проблемно-тематичний [5, с. 160]. Шляхи аналізу художнього твору (філологічний, композиційний, стилістичний і лінгвістичний) були відомі методистам ще у XIX столітті, завдяки поєднанню філологічних читань з літературними (Ф. Буслаєв, В. Стоюнін, В. Острогорський). У XX столітті у зв’язку з розвитком літературної школи активно розвивався системно-структурний шлях аналізу художніх текстів. Порівняльний підхід виникає в 80-ті роки XIX ст., що було зумовлено розвитком компаративного літературознавства у всіх провідних університетах того часу (Росія, Європа). Активно розвивається у XX ст., а також і на сучасному етапі, зважаючи на новий етап розвитку науки компаративістики. Проте погоджуємося з думкою дослідниці про недостатнє теоретичне обґрунтування цього підходу в методиці викладання літератури в навчальних закладах [5, с. 160].

Спробуємо обґрунтувати необхідність ознайомлення майбутніх викладачів літератури з компаративним підходом до художнього твору. З появою нових досліджень і, відповідно, нових шляхів детального аналізу художнього тексту (М. Бахтін, Ю. Лотман, Р. Барт, Ю. Кристева, Г. Косіков та ін.) студенти-літературознавці повинні зрозуміти, що значне літературне явище вже під час свого народження вступає у контакт як з національною культурою, так і з творами світової літератури. Досліджуючи сьогодні спадщину письменника, який віддалений від нас на кілька століть, необхідно брати до уваги контактено-генетичні та типологічні зв’язки, у які була історично втягнута його творчість. Вивчення цих міжлітературних зв’язків в

аспекті синхронії/діахронії допоможе ґрунтовно проаналізувати особливості цих контактів. Студенти повинні навчитися сприймати художній витвір одного конкретного письменника як явище, пов'язане з єдиним “художнім світом”, єдиним “художнім текстом”. Отже, виникає необхідність ознайомлення їх з теорією М. Бахтіна про діалог культур, діалог письменників “крізь століття” [1].

На заняттях з курсів “Вступ до літературознавства”, “Теорія літератури”, “Історія літератури” до спецкурсів літературознавчого циклу було б доречно вводити такі теоретико-літературні поняття, як типологічний вплив, запозичення, адаптація, наслідування, пародія як форми генетично-контактних зв'язків.

Крім різних підходів, до визначення поняття “текст” застосовують поняття “інтертекст”, “дискурс”, “коннотація” і, відповідно, “ремінісценції”, “впливи”, “рецепція”, “діалогічна концепція”, “семаналіз”.

Вивчаючи єдиний художній текст, студенти ознайомлюються з різними підходами до його визначення. Текст за Бартом – це впровадження інтертексту, поняття, яке пов'язане з діалогічною концепцією М. Бахтіна, обґрунтоване згодом Ю. Кристевою. На її думку, проблема інтертекстуальності пов'язана з відношенням конкретного художнього твору до інших – і попередніх, і сучасних, або до дискурсів (художніх, публіцистичних, філософських, наукових тощо). Спеціаліст, який вивчає твір того чи іншого автора, повинен легко знаходити прямі чи опосередковані впливи на нього інших авторів, що виявляються у вигляді прямих або прихованих цитат, ремінісценцій (за Ю. Кристевою) [3]. Дослідниця розглядає цитату як приватний випадок цитації, предметом її є не конкретні фрази, запозичені з чужих творів, різноманітні дискурси, з яких і складається культура, і в їхню атмосферу (незалежно від власної волі) занурений автор [2, с. 289]. Будь-який автор, навіть той, хто не прочитав жодної книги, перебуває під впливом навколишніх дискурсів (соціолектних, побутових, наукових, пропагандистських та ін.), під впливом яких і створюється текст [2, с. 290]. Отже, будь-який текст є не що інше як інтертекст, тому потрібно розуміти літературне слово як місце перетину текстових площин, як діалог різних текстів – письма самого автора, письма отримувача (читача, персонажа), і врешті-решт письма, що утворилося завдяки сучасному і попередньому культурному контексту [3, с. 144]. Відбувається введення тексту в “позатекстові структури” (термін Ю. Лотмана), що впливає і на об'єктивний зміст, який текст набуває у конкретних умовах його сприйняття, а також у межах конкретної культури в цілому [4].

Художній текст за своєю основою – явище самодостатнє, його форма і зміст перебувають у чіткій взаємовизначеності, бо форма тексту не менш змістовна, ніж його словесне вираження. Майбутні викладачі літератури

повинні орієнтуватися в структурі художнього тексту, вміти виділити його елементи: мікротема, систему одиниць; внутрішньотекстові елементи: заголовки, формули початку і кінця тексту; проміжні пограничні знаки: червоний рядок, внутрішні заголовки, нумерація розділів, концепти мовчання, замовчування тощо.

Отже, розпочинаючи аналіз художнього твору, викладач літератури повинен усвідомлювати текст як об'єктивну реальність, що має реальну форму і зміст. Якщо автор у процесі створення літературного шедедру "йшов" від змісту до форми, то аналітик твору повинен діяти зворотним шляхом – від форми до змісту. Потрібно розуміти, що прочитати текст – це виявити концептуально-змістову і підтекстову інформацію, яка більше наявна у поетичному тексті. Шкільна програма вимагає від вчителя набуття особливих умінь з аналізу поетичних творів, оскільки аналіз ліричних текстів у процесі вивчення предмета "Література" є найбільш складним. Про це свідчать методисти-вчителі української, світової та російської літератури [5; 7–9]. На жаль, частіше аналіз лірики зведено до переказу, виразного читання. Проте аналіз ліричного твору передбачає виділення жанру, тематики, сюжету, композиції; образів ліричного героя (ширше суб'єкта), автора, оповідача; словесних елементів твору; ритміки. Ліричний твір здебільшого розмежовують на дві частини – емпіричну й узагальнюючу, або знаходять у вірші поодинокі і загальне, оскільки вірш не завжди може мати сюжет. Проте ліричні твори характеризуються як внутрішньою композицією, так і композицією рядка.

Отже, застосування сучасних підходів до аналізу художнього твору дає змогу сформувати у викладача літератури компетенцію з інтертекстуального аналізу, що відповідає принципам мультикультуризму, компаративності, контекстового розгляду літературних явищ, репрезентативності, етнокультурності, міжнародного підходу.

Світова (зарубіжна) література як навчальна дисципліна залучає студентів до фундаментальних цінностей світу в напрямі реалізації полікультурної освіти, що сприяє культурному входженню України у світове співтовариство. Зважаючи на це, викладач літератури повинен засвоїти та застосовувати у своїй діяльності, крім головних традиційних дидактичних, літературознавчих та методичних принципів, ще й нові: принцип нерепресивної свідомості (синонімічні: принцип "мультикультуралізму", "політичної коректності"); реабілітаційності, іманентності, країнознавства, компаративності, контекстового розгляду літературних явищ, репрезентативності, етнокультурності, міжнародного підходу.

Аналізуючи ці принципи, можна стверджувати, що не розв'язана ще одна з головних проблем підготовки викладача літератури: формування педагогічних компетенцій майбутнього літературознавця, з одного боку, та

викладача літератури, з іншого. З появою нових досліджень і відповідно нових шляхів детального аналізу художнього тексту (М. Бахтін, Р. Барт, Ю. Кристева та ін.) поряд з текстом засвоюються поняття “інтертекст”, “дискурс”, “коннотація” і відповідно “ремінісценція”, “впливи”, “рецепція”, “діалогічна концепція”, “семаналіз”. Не викликає сумніву той факт, що у процесі підготовки викладача літератури формування компетенції аналітика художнього тексту є важливим. Доводить це і аналіз змісту освіти випускника філологічного факультету. На освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр” формування компетенцій аналітика тексту може відбутися поряд з формуванням інших навчально-пізнавальних, інформаційних та комунікативних педагогічних компетенцій у процесі вивчення дисциплін “Методика викладання російської літератури”, “Методика викладання української літератури”, спецкурсу “Методика викладання світової літератури”, а також у процесі викладання літературознавчих курсів і спецкурсів для “бакалаврів”, “спеціалістів” і “магістрів”. Особливе значення у формуванні навиків дослідників художнього тексту мають наукові спецсемінари та науково-методичні семінари для магістрантів. Ефективність цього процесу залежить від ґрунтовної підготовки самого викладача, від сформованості його компетенції як аналітика твору, рівня його обізнаності з сучасними підходами аналізу художнього тексту, інноваційними освітніми технологіями.

1. *Бахтин М. М.* Проблема текста // Эстетика словесного творчества. М., 1979.
2. *Косиков Г.* Идеология. Коннотация. Текст. (По поводу книги Р. Барта S\Z). М., 1990.
3. *Кристева Ю.* Semeiotiké. Исследования по семанализу. М., 1969.
4. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста. М., 1970.
5. *Мірошниченко Л. Ф.* Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підруч. для студент. вищих закладів освіти. К., 2000.
6. *Мойсеюк Н. Є.* Педагогіка: Навч. посібн. 5–те вид., доп. і перероб. К., 2007.
7. *Пультер С., Лісовський А.* Методика викладання української літератури в середній школі: Курс лекцій для студентів-філологів. Тернопіль, 2004.
8. *Степанишин Б. І.* Викладання української літератури в школі. К., 1995.
9. *Шафранская Э. Ф.* Как не разрушить целостного впечатления при “анатомировании” произведения. Об особенностях анализа лирического текста // Русская словесность. 2003. № 3. С. 5–8.

**DEVELOPING THE LITERATURE HIGHER SCHOOL INSTRUCTOR
COMPETENCE OF THE TEXT ANALYST AS A PEDAGOGICAL
PROBLEM****Halyna Piatakova**

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

This article observes the pedagogic competences of the belles-lettres (text) analyst, which the prospective higher school instructor of literature needs to form. The attention is paid to forming the competence of text analysis on the basis of the multicultural, comparative and ethno cultural principles.

Key words: competence, belles-lettres text, intertext, reminiscence, influences, reception, multiculturalism, comparative principle.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2008

Прийнята до друку 20.05.2008